

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1795

491.99-3

11-14

Don't give up

323(04)

7-14

491.99-3

7-14

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԻՄ ՔՆՆԱԴԱՏԻՆ

37963

Արտատպած «Մուրհան Ամսագրից»

Կար. Գալստյան

2002

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Յպարան Վրաց Հրատ. Ընկերության || Типография Грузинск. Изд. Т—ва

1902

0098

ՏՊԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 18 ноября 1902 года.

5005

2001

Ն Ս Մ Ա Կ Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Պատասխան իմ քննադատին

Ռուս-հայ բառարանների նկատմամբ պ. Ստ. Մալխասեանը յայտնի է իրրեւ խիստ քննադատ Ասածիս ապացոյց են հետեւեալ փաստերը: Երկու տարի առաջ լոյս տեսաւ Գուիդոն Լուսինեանի ֆրանս-հայ բառարանը, որ իր նախորդի, նորայր Բիւզանդացու բառարանի համեմատութեամբ յեսադիմութիւն եր: Բայց պ. Ստ. Մալխասեանը այդ բառարանը քննադատեց հանդիստ, նոյն-իսկ համակրական տոնով: Բայց հիմա տեսէք, թէ նոյն պ. Ստ. Մալխասեան ինչ զարհուրելի դատավճիռ է կարգացել իսկո՞՞ Աբիսողոմ Յովհաննիսեանի բառարանի գլխին. «Մենք այս բառարանը (խօսքը, ի հարկէ, պ. Աբիսողոմ Յովհաննիսեանի բառարանի մասին է, որ լոյս տեսաւ 1888 թ.) գտնում ենք խիստ պակասաւոր, ժամանակի պահանջներին չը համապատասխանող, վատ, ուրեմն և վնասակար մի շարադրութիւն, որի երեւան գալը ամօթ պէտք է համարուի ինչպէս մեր գրականութեան, նոյնպէս և հասարակութեան համար, որ կարող է այդպիսի գրուածք իր մէջ հանդուրժել... Եթէ պ. Յովհաննիսեանի հրատարակած դիրքը կամենանք բառարան կամ բառ գրքոյկ կոչել՝ այս բառարանը ամօթ և նախատիք կը լինի ոչ միայն պ. հեղինակի անուան, այլ և բոլոր այն ժողովրդին, որի մէջ և համար որ տպագրուել է. այս բառարանը բազմաուսակ թերութիւններով և աններելի սխալներով լի լինելով՝ մեծամեծ վնասներ կարող է բերել ան-

հըմուտներին (համբալներին և աշակերտներին), ուստի և խըստիւ պէտք է արգելուի նրա գործածութիւնն ուսումնարաններում *)»:

Այսօր քննադատելով մեր կազմած ուսուհայ լիակատար բառարանը, պ. Ստ. Մալխասեան ասում է. «Եթէ համեմատելու լինենք այս բառարանը իր նախորդների, Երեցփոխեանի և Ա. Յովհաննիսեանի բառարանների հետ՝ սա նրանցից բարձր է, այն էլ մի քանի աստիճան բարձր. նրանք խիստ պակասաւոր գործեր են եղել, բացասական յատկութիւններով լիքը. այն-ինչ սա անպայման ունի մի քանի զրական կողմեր, իսկ պակասութիւններն էլ այն աստիճան խոշոր չեն՝ ինչպէս նրանց մէջ»:

Պ. Մալխասեանը իր խօսքը մասնաւորելով, գտնում է մեր բառարանի «ուսերէնի մասը» յաջողուած: «Ընթերցողը—գրում է պ. Մալխասեանը, ամենայն վստահութեամբ կարող է դիմել բառարանի այս մասին, ուր կը գտնէ շատ օգտակար, բաւական մանրամասն, և որ գլխաւոր է՝ համարեա անսխալ ցուցումներ սրն է ուսերէն բառի ուղղագրութեան, շեշտագրութեան, քերականական ձևերի եւ այլն մասին»:

Իայց և այնպէս պ. Ստ. Մալխասեան այս մասի վերաբերմամբ մի քանի նկատողութիւններ է անում, որ մենք ուղիղ չենք գտնում: «Բազմաթիւ հնացած բառեր» և «գաւառարանութիւններ» չը կան մեր բառարանում: «Варабанная шкура»-ն սչ թէ «մի յետ ընկած դաւառում միայն», այլ ուս գրական լեզուի մէջ խիստ գործածական դարձուածք է, մինչև անգամ հայերէն էլ թարգմանուած է, այն էլ սխալ թարգմանուած: Է. Տօլստոյի հոշակաւոր «Воскресенье» վէպում կարգում ենք. «шкура барабанная! Чего хочеть!»: պ. Տ. Յովհաննիսեան, այդ վէպի թարգմանիչը, բառացի թարգմանում է. «ինչ ես ձայնըդ գլուխդ դրել, քմբուկի կաւի» («Յարութիւն», էր. 127): Արդ՝ քմբուկի կաւի հայերէն հայնոյանք չը կայ. «барабанная шкура» նշանակում է փուչ, յիմար կին, ինչպէս մենք մեր բառարանում բացատրել ենք:

Մեր արած կրճատումը տեղ խնայելու համար անհրաժեշտ էր: Փորձը ցոյց է տալիս, որ ընթերցողը հէնց առաջին ժամին գլխի է ընկնում, թէ բանն ինչու մն է: Այդ կրճատումը (օր. До||бава;—бавить;—бавление;—бавливать;—бавокъ) մենք արել ենք միմիայն տեղ խնայելու համար, ամենեւին ուշադրութիւն չը դարձնելով բառի լեզուաբանական և քերականական կողմերի

վրայ: Չէ որ իւրաքանչիւր բառ առանձին ստուգաբանուած և բացատրուած է: Իայց շեշտագրութեան կանոնները մեծ ճշտութեամբ պահպանուած են (օր. տես բառարան, էր. 53 բ. Витва; էր. 193 Вышивальчый և Вышивальщица; էր. 208 բ. Гербикъ... гербовый; էր. 266 ա. диалектикъ... диалектъ և այլն): Յամենայն դէպս պ. Ստ. Մալխասեանի առաջարկութիւնը այլ կերպ վերոյիշեալ բառը բաժանելու, այն է. Добав||а, Добав||ление... կոպիտ սխալ է տողագրութեան կանոնների դէմ (см. Гротъ, Правописание, стр. 98, изд. 13-ое). Մենք բոլորովին ուղիղ ենք վարուել. Акклиматизация բառը «գերմանական բառ միտակցելով»: Բառի արմատի մասին մեր կազմած ո՛չ-լինգուստիկական բառարանում խօսք չէ կարող լինել, այլ լով նրա պատմական ծագման մասին: Արդ, Акклиматизация բառի գաղափարը հնարին անձանօթ էր. այդ բառը ծնունդ է առել Գերմանիայում և արդի եւրոպական կեանքի բարդութիւններից մէկի արտայայտութիւնն է: Ռուսները այդ բառը վերցրել են գերմանացիներից և սչ թէ յոյներից: Ծիշտ այսպէս էլ վարում է երևուելի Գրօտն իր ուղղագրութեան մէջ: Մենք խնդրում ենք պ. Մալխասեանին բանալ Meyers Kons. Let. Amphora բառը, որի առաջ կը գտնէ «al» ցուցումը:

Պ. Ստ. Մալխասեանի նկատողութիւնների ամբողջ թափն ընկնում է մեր բառարանի երկրորդ, «հայերէնի մասին» վրայ: Պ. Ստ. Մալխ. մեղ վերադրում է մի շարք արտասխալներ, որոնք մեծապէս մասամբ տպագրական սխալներ են. զեղչ ես եւս գրում եմ չ-ով, ինչպէս և պ. Ստ. Մալխասեանը (տես բառարան Вычетный... զեղչած. Вычетъ զեղչ, զեղչում. Вычитание... զեղչելը... զեղչել, զեղչուել. Дисконтеръ... զեղչող... մուրհակագեղչութիւն, մուրհակի զեղչումը... մուրհակը զեղչել կամ զեղչելու տալ... զեղչով գնել... մուրհակագեղչի... մուրհակագեղչ, այն զեղչը և այլն): Հրահանգ բառը մենք նոյնպէս գրում ենք գ-ով, ինչպէս և պ. Ստ. Մալխասեանը (տես բառարան էր. 265 Диспозиция... գրաւոր հրահանգ... հրահանգ. էր. 172 Вымуштровать... հրահանգել, էր. 263 дидактика... հրահանգախօսութիւն,—գախօսական,—գախօս... հրահանգիչ. էր. 265 Дисциплинировать-ն... հրահանգել): Չարաչար սխալում է պ. Ստ. Մալխասեան, թէ չէ կարելի գրել յանկերգ: Կայ յանգիւմ և յանկեմ, յանգիւմ, և յանկիւմ, (տես. Առձեռն բառարան էր. 581—82). ուրեմն կայ և յանգերգ և յանկերգ: Ինձ և ինձ հետ, ինչպէս լիայոյս եմ, ընթերցողներին մնում է—զարմանալ պ. Ստ. Մալխասեանի վրայ, որ նա կարծում է, թէ հրահանգ բա-

*) «Արաբ» 1899, գիրք Ա. յունիս, էր. 142 և 160:

ոի ուղղագրութիւնը ինձ անձանօթ է: Ընդունում եմ պ. Ստ. Մալխասեանի ստուգաբանութիւնը ներգոյական բառի մասին ինչպէս և ժպիրն և խոչընդոտ բառերի ուղղագրութիւնը: Բայց պ. Ստ. Մալխասեանն էլ չարաչար սխալում է. կարծելով, թէ գերեզմանոց սխալ է և պէտք է գրել գերեզմանոց *): Չարաչար սխալում է պ. Ստ. Մալխասեան, թէ «գրեթէ» սխալ է. անխտիր գրում են և գրեթէ և գրեթէ (տես Առձեռն բառարան գրեմ բայի տակ, Վենետիկ, ք. տիպ): Անխտիր գրում են ամեն և ամեն, ամենախոնարհ և ամենախոնարհ, ամենակարող և ամենակարող: Չարաչար սխալում է պ. Ստ. Մալխասեան, թէ «անհարազատ և սխալ» են ցատկիլ, կայսրադն, սայթուն, սայթքել, գարնանացնել, քծնուիլ, լինիլ ընկնիլ ձեւերը և պէտք է գրել ցատկել, կայսերադն և այլն: Պ. Ստ. Մալխասեան իր յօդուածում, եր. 198-99 գրում է. «պէտք է դիմե... պէտք է խորհրդակցի, պէտք է մտածե, աշխատի, պէտք է հնարե...»:

*) Եոց վերջադրով բառեր կան, որոնք կամ առարկաների տեղն են ցոյց տալիս և կամ քանակութիւնը, օր. լարդ-ա-նոց, ուսուցչ-ա-նոց, անասն-ա-նոց, հաւ-ա-նոց, զժ-ա-նոց. և հնդ-ա-նոց, ութ-ա-նոց պուդ-ա-նոց և այլն: Ինչպէս երևում է, պ. Ստ. Մալխասեան նոց վերջադիրն անդեղէնի է համարում, մինչդեռ այս վերջադիրն երբեմն սղոսելով դառնում է ոց, օր. մատն-ա-նոց=մատն-ոց=մատնոց, կութ-ոց=կթ-ոց (աամկարար քթոց), հեծան-ա-նոց=հեծան-ոց (հորսելի), կանակ-ի-ա-նոց=կանակ-ոց=կանանոց և այլն: Իսկ պ. Ստ. Մալխասեանը մեր բառարանից առաջ բերած բառը, ինչպէս երևում է, այսպէս է ստուգաբանում. գերեզման-ա-նոց=գերեզման-նոց=գերեզմանոց: Սակայն այս սղումը գաւառական է, իսկ գրական լեզուի մէջ գործածական է գերեզմանոց ձեւը (տես օր. պ. Նորայր Բիւզանդացու Քրանսերէնից հայերէն բառարանում Cimetiere բառը, որի դիմաց դրած է գերեզմանոց): Առհասարակ պ. Ստ. Մալխասեանի նկատողութիւններից երևում է, որ նա խստապահանջ է և մոռանում է արդի աշխարհարարի լեզուի գրութիւնը: Մեր բոլոր նոր գրողներն և թարգմանիչներն գրում են աշխարհայեցողութիւն (=աշխարհ+եայել. ուտի և յայտնի չէ, թէ ինչու էն սղում է), ինձ հետ և իմ հետ, Բո, նրա վրայ և Բեզ վրայ, հաջել և հաջել, կգնամ և կը գնամ և այլն և այլն: Պ. Ստ. Մալխասեան և մինք շատերս Միխիթարեան հայերի հետևողութեամբ գրում ենք. զրբաբ, աշխարհարբաբ, Բայց անձ թէ այս առթիւ հանգուցեալ լեզուարան Սարգիս Սարգսեանցն ի՛նչ է ասում. «Աշխարհարբաբ Ի-ով գրելը (աշխարհարբաբ, զրբաբ) եմ սխալ եմ համարում. այդ բառը բարդում է կամ բառ, կամ (բար)բառ բառերի հետ (Իբր՝ աշխարհարբաբ, զրբաբս, աշխարհբի լեզու, զրբի լեզու) և արտասանելիս էլ աւելի լսելի է ու քան Ի, մինչդեռ աշխարհարբաբ մակբայ է, ինչպէս գաղանարբար, առիւմարբար և այլն, օրինակ՝ գաղանարբար վարուել, առիւմարբար չարձակուել—բայց ո՛չ գաղանարբար մարդ և այլն» (Մտերմ 1892 թ. Ապրիլ, եր. 626): Այս գիտնական պատճառարանութիւնը այնպէս կտրուկ է, որ ես միայն ընդհանրութեան հնազանդուելով գրում եմ աշխարհարբաբ, զրբաբ:

Պ. Ստ. Մալխասեանի վրայ պարտք է մնում բացատրելու, թէ ինչու պէտք է գրել խորհրդակցիլ և ոչ խորհրդակցելի, աշխատիլ և ոչ աշխատել, բայց ցատկել և ոչ ցատկիլ, ընկնել և ոչ ընկնիլ և այլն: Մենք գրում ենք աւելի և սանդուխտ, որովհետեւ այս բառերը կենդանի ժողովրդի բերանում այսպէս են հնչում և այս ոչ պ. Ստ. Մալխասեան և ոչ էլ մի ուրիշ ոք կարող է հերքել: Յղութիւն և յղանալ բառերն ուրիշ լեզուներում փոխարեքական նշանակութիւն չունին, մինչդեռ հայերէնում նրանց փոխարեքական նշանակութիւնը աւելի գործածական է քան բուն նշանակութիւնը: Մենք դիտմամբ փոխարեքական նշանակութեամբ գործ ենք ածում յղանալ և յղութիւն (օր. մի միտք յղանալ), իսկ բուն նշանակութեամբ գործ ենք ածում յղիանալ և յղիութիւն ձեւերը: Խոստովանում ենք, որ այս նորածեւութիւն է, բայց այս նորածեւութիւնը նպատակ է լեզուի կանոնաւորութեանը և սխալ չէ: Չէ որ արի ածականից կազմուել է նոյն ձեւով արիութիւն գոյականը, այսպէս և դուլորչի, գուրչիանալ, կղզի, կղզիանալ և այլն: Կտրիմ (ատամ), պղպնակ, յարդում բառերը սխալ են տպուած (պէտք է կարգաւ կտրիչ, պղպնակ և հարբում) և այս ապացուցանել անկարող ենք: «Временная յղի կինարմատ, ծննդկան» բոլորովին ուղիղ ենք թարգմանել: Սխալում է պ. Ստ. Մալխասեան կարծելով, թէ ծննդկան միայն ծնած, այսինքն ազատուած, երկխայ բերած կին է նշանակում: Ծննդկան նաև նշանակում է «որ պիտի ծնանի» (տես Առձեռն բառարանում ծննդական բառը), ուրեմն յղի:

Պ. Ստ. Մալխ. մեր բառարանում «օտարոտի և անհասկանալի» բառեր եւս գտել է: Դոքա են. արաւմոննակ, արաւմոննակաւոր, հեց, Բալդրիս, աբեթեմի, ծո (յ) լ, յամուել, ես գրել եմ. Балахонъ ա. (պարսկերէն) արաւմոննակ (արձակ վերնազգեստ, որ գիւղացին ամառը հագնում է զաշտային աշխատա՛քների ժամանակ): Այս ես արել եմ անձարացած, որովհետեւ балахонъ բառի համար հայերէն գրական բառ չի կայ, մինչդեռ Ղազախի գաւառում գործ է անում արանքոհնակ բառը, որ իր իմաստով ձիշտ համապատասխանում է балахонъ բառին: Բայց չեմ զլայել արանքոհնակ գաւառական բառը բացատրել: Պ. Ստ. Մալխ. իմ «ինչոք տալ, ինչոք սարքել, «մագարիչ առնել» բացատրութիւնը համարում է «օտարոտի և տեղը» և իր կողմից առաջարկում է «Չուրը քաշել, ջրել, ձէթվէթելիք տալ, առնել», որ ինձ նոյնպէս անհասկանալի է, ինչպէս պ. Ստ. Մալխասեանին արանքոհնակ բառը: Ուրեմն դժուարութիւնը

խնդրի մէջ է, բառարան կազմողը ոչ մի մեղք չունի: Ես ինչ մեղաւոր եմ, որ պ. Ստ. Մալխասեանին հետ, ոգորենի, արեքեմի, ծո (յ) լ, յալուկ, քաղցրիս գրական և յաճախ գործածական բառերը անհասկանալի են *):

«Գոհնկարանութիւն» և «օտարաբանութիւն» եւս պ. Ստ. Մալխ. գտել է մեր բառարանում: «Միայն 184 երեսում պատահում ենք,—գրում է պ. Ստ. Մալխ.—այս գոհնկարանութիւններին. դարձադարձ բարձրացնել. ֆօքակ, ֆօքակել, բօյու՝ ամբողջ երկարութեամբ գետին փոստել: Ինչո՞վ պակաս կը լինէր, եթէ անէինք աղմուկ բարձրացնել, ծեծ, ծեծել կամ քակել»... Պ. Ստ. Մալխ. մինչև անգամ զլանում է մեր բառարանի երեսները ճշտութեամբ նշանակելու: Եր. 184 միայն գրտնրում է. ВЫСТЕГАТЬ (ռամկարար) ծեծել, քակել, քօթակել: Իսկ պ. Ստ. Մալխասեանի յիշած միւս տեղերը ուրիշ երեսներում են գտնուում. եր. 84 ОУЯНИТЬ (-НЮ-ВЯТЬ) չ. աղմուկ, կռիւ, «զարմաղալ» բարձրացնել: Եր. 161 ВЫДРАТЬ-Н. (ռամկարար) խիստ ծեծել, քակել, «քօթակել», «ղխկել»: Եր. 259 дера ի. (ռամկական բառ.) ծեծ, գան, քօթակ, զխկոց: (Ձը կարողացայ գտնել միայն այն երեսը, ուր գործ եմ անել բօյի բառը): Ինչպէս ընթերցողը տեսնում է. պ. Ստ. Մալխասեանի պահանջած բոլոր բառերը կան, այն էլ առայց են զրուած: Վերայիշակ ուսերէն բառեր իրանք ռամկական բառեր են, իսկ հայերէն սամկական բառերը, ինչպէս բառարանիս համառօտութիւնների ցուցակում յայտնել եմ, չակերտների մէջ են զրած: Ես զարձեալ չեմ հասկանում, թէ էլ ինչ կարող էի անել որ պ. Ստ. Մալխասեան գոհ մնար: Եւ զարմանալին այն է, որ «գոհնկական» բառերի սխերիմ թշնամի պ. Ստ. Մ. քիչ յետոյ իր յօդուածում (եր. 199) գործ է անում գլխից ռաղ անել զարձուածքը: Գրական բառերից յետոյ սամկական և ժողովրդական բառերի գործածութիւնը մեր բառարանում և այն լաւ կողմն ունի, որ մեր ընթերցողներից մի լաւ կոնտինգէնտ, զուրս գալով ժողովրդի միջից, մտնելով պետական վարժարան և սպա համալսարան, յաճախ անձանօթ է մտնում հայ գրական լեզուին: Սոցա ժողովրդական և ռամկական բառերն աւելի հասկանալի են, քան գրական բառերը: Թող չը զարհուրի պ. Ստ.

*) Հեց բար ես գործ եմ անել միմիայն անտի շրջանակի նշանակութեամբ: Պ. Ստ. Մալխ. ցոյց չէ տուել այն տեղը, ուր ես զուգարի նշանակութեամբ ես իբր թէ գործ եմ անել: «Շուշան ի գետեզր», որ զարբարագէտ պ. Ստ. Մալխ. կարդացել է «ի գետեզրի» եւ բառացի վերցրել եմ հայր Մենէվիչանից (տ. Բուսարանութիւն, եր. 54):

Մ. այդպիսի բառերից: Ռամկական, ժողովրդական և դաւառական բառեր գործ են անում մեր բոլոր նոր գրողներն և թարգմանիչները: Պ. Ստ. Մալխասեանից ոչ պակաս հմուտ լեզուաբան, հանգուցեալ Ս. Սարգսեան, իր սքանչելի գրախօսութեան մէջ, որ գրել է պ. Եղուբեանի բառարանի առթիւ, կշտամբում է պ. Եղուբեանին, որ նա «մի շարք թրքական բառերի, որոնք անդառնալի կերպով մտել են մեր նոր լեզուի մէջ», չէ զետեղել իր բառարանում: Այդ բառերն են. դօշաղ, եօլա (գնալ, տանել), ախար, դարդ, հեչ, հեքար և այլն *):

Պ. Ստ. Մալխասեան մեզ մեղադրում է, որ մենք ասել ենք ոուս եկեղեցու ռասկոլ և ոչ հեքձուած: Ինչպէս երեսում է, պ. Ստ. Մալխասեանը թիւր հասկացողութիւն ունի ոուս եկեղեցու ռասկոլի մասին: Եկեղեցական պատմութեան մէջ յիշուած հեքձուածողները լոկ կրօնական միութիւններ էին, կրօնական ձգտումներով: Բոլորովին ուրիշ, սօցիալական ձրգտումներ ունի ոուս եկեղեցու ռասկոլը: Ահա այդ նրբութիւնը, (նիւանսը) պահպանելու համար է, որ ես գործ եմ անել ռասկոլ: Կատարեալ մոլորութիւն է, ասել թէ հեքձուած բառը «պատմական նշանակութեամբ հիւս համապատասխանում է ոուսերէն расколъ բառին»: Եկեղեցական պատմութեան որ շրջանում է պ. Ստ. Մալխասեանը կարդացել 13 միլիօն հեքձուածողներ...

Սխալ է և այն բացատրութիւնը, որ պ. Ստ. Մալխասեանը տալիս է всемогущественный և всемогущий անականներին: Պ. Ստ. Մ. всемогущий անականի զիմաց ակադէմիական բառարանում օրինակներ է գտել Ասծու մասին, իսկ всемогущественный-ի զիմաց չէ գտել և զրանից խարուած ասում է. «всемогущественный բառը կարելի է գործ անել և՛ մարդկանց համար, իսկ всемогущий միայն Աս-ծու համար»: Գրօտի նման լինգուիտ-լեզուաբանը գրում է. «всемогущественный=всесильный, всемогущий» և «всемогущий=... всеисильный»: Բայց մենք ուրիշ օրինակ եւ բերենք. մենք ինչդում ենք պ. Ստ. Մալխասեանին բացել Грубе, Исторические Очерки, стр. 412, 10 изд. 6-ое 1897 г. և կարդալ հետեւեալ տողը. всемогущий Наполеонъ стоялъ на недосыгаемой высотѣ.

Պ. Ստ. Մալխասեանը իր քննադատութեան մէջ առհասարակ խիստ համարձակ և անզոյչ է. կարդալով մեր բառարանում «раздѣльный актъ имѣнію»-ի բացատրութիւնը, պ. Ստ. Մալխ. բացականչում է «ծայրէ ծայր սխալ և բազմաթիւ թիւրբիմայութիւնների տեղիք տաւող բացատրութիւն»: Եւ կատարեալ

*) Մուրճ 1892 թ. № 2, կր. 299:

կազիր թարգմանելով աչքի առաջ եմ ունեցել Տուրգենևի «Степной король Лирь», гл. XII.

Բծախնդրութիւն է вариация բառի թարգմանութիւնը «խոշոր սխալ» հրատարակելու Ի՞նչ տարբերութիւն կայ փոփոխութեան (այս մեր բացատրութիւնն է) և «զարդարուն զանազանակերպութեան» (այս պ. Ստ. Մալխասեանի բացատրութիւնն է) մէջ, այդ մենք այժմ ևս չենք հասկանում: Միակ «խոշոր սխալը», որ պ. Ստ. Մալխ. մեր բառարանում գտել է, այդ այն է, որ մենք ТОРГЬ բառը փոխանակ առուտորի, ածուրդ ենք թարգմանել: Բայց թնդ պ. Ստ. Մալխասեանն իրան անսխալական չը համարէ: Օրինակ, պ. Ստ. Մալխասեան պ. Ար. Յովհաննիսեանի բառարանը քննադատելիս НАМЫЛИТЬ КОМУ ГОЛОВУ նախագասութիւնը թարգմանում է. «մէկի գլուխն օձառել,— մէկի գլուխը իւր քսել» *):

Պ. Ստ. Մալխասեանը մեր բառարանում սխալ է համարում նաև АЖУРНЫЙ բառի թարգմանութիւնը: Նա բացականչում է. «Եթէ պատահե՞նք ուսերէն, օրինակ, այսպիսի մի խօսքի—серебряный, ажурный, подсвѣчникъ—ինչպէս պէտք է թարգմանենք.—արծաթէ՞ ծակծկուած, ծակոտկէն, ցանցակերպ, նօսք, թափանցիկ աշտանակ»: Պրն. Ստ. Մալխասեանի հարցումը միանգամայն իրաւացի կը լինէր, եթէ ես միմոսների և ծաղրածուների համար լինէի բառարան կազմած... Ահաւասիկ պ. Ստ. Մալխասեանի առաջարկած նախագասութեան կոկիլի հայերէն թարգմանութիւնը հէնց մեր բառարանի բառերով. «արծաթէ աշտանակ ցանցակերպ գրուագով (կամ նաշխով)»: АЖУРНЫЙ ածականի ստուգարանութիւնը շատ պարզ է. à jour (jour լոյսի նշանակութեամբ) և մեր թարգմանութիւնը բոլորովին ճիշտ է: Գերմանացին էլ ուրիշ կերպ չէ թարգմանել: Պափօզսկու բառարանում (Русско-нѣмецкій словарь, Рига 1900 г.) վերև յիշած բառը թարգմանուած է. «durchsichtig, durchbrochen»: Այս բառերը ճիշտ համապատասխանում են մեր թարգմանութեան «ցանցակերպ, ծակոտկէն, նօսք» բառերին, որովհետև durchsichtig բառացի նշանակում է քափանցիկ, բայց զարծուածքների մասին կիրառուելով նշանակում է ցանցակերպ, վանդակակերպ, ցօսք»:

Պ. Ստ. Մալխասեանի նկատողութիւնը варенець բառի

*) Տե՛ս «Արաբ» 1899, գիրք Ա. լուրս, էր. 143: НАМЫЛИТЬ կամ ВЗМЫЛИТЬ КОМУ ГОЛОВУ նշանակում է. «մէկին լանդիմանել, շշպրել, ներկել, իսկ մէկի գլխին եղ քսել, մէկի գլուխը եղել բոլորովին ուրիշ բան է նշանակում»:

նկատմամբ կարող է ուղիղ լինել: Մեզ «գործնական մարդ ժամանակակից ոգով» անուանող պ. Ստ. Մալխ. վերջին տարիներս ինքը հայկաբանութիւնից անցել է կաթնատնտեսութեան, ուստի և նա կարող է варенець բառի ճիշտ նշանակութիւնը գիտենալ: Բայց և այնպէս պէտք է ասենք, որ варенець-ը նոյնքան տարբերուած է «ամեն մի հայի ծանօթ մածնից», որքան և простокваша-ն: Հային ծանօթ մածուցը ուսը անուանում է кислое молоко, ուրիշ ոչինչ:

Պ. Ստ. Մալխասեանը նոյնպէս պահանջում է, որ մենք ամեն մի ուսերէն և օտարազգի բառ անպատճառ հայերէն թարգմանենք, իսկ ճարահատեալ դէպքում օտարազգի բառը դենք և մեզ մատնացոյց է անում պ. Նորայր Բիւզանդացի և հայր Քաջուռի բառարանագիրներին: Սակայն այս հեղինակները պ. Ստ. Մալխասեանի համար անսխալական են, բայց ոչ մեզ համար: Իրաւ, այս հեղինակները ճիշտ են թափել ամեն մի բառ հայացնել, բայց դրա հետևանքն եղել է իրանց բառարանները մի շարք շինծու բառերով լցնելը, որ մեզ կրէք հաճելի չէ կարող լինել: Մենք չենք հաւատում, որ բառարանագիրը կարող է լեզու սեղծել և որ բառարանը յաւիտեական բան է: Ո՛չ, այդ մտորութիւն է, լեզու կազմող ժողովուրդն և նրա զրականական աշխարհն է, բառարանը ժամանակաւոր բան է: Պ. Ն. Բիւզանդացու բառարանի հրատարակութիւնից մինչև այսօր անցած ժամանակամիջոցում հայ ժողովուրդը և զրականութիւնը գտել, հնարն են բազմաթիւ հիանալի հայերէն բառեր և դարձուածքներ, որոնց մօտ պ. Նորայրի շինծու բառերը ոչինչ են: Հէնց վեր առնենք պ. Ստ. Մալխասեանի յիշած ГНОМЪ բառը: Այդ բառը պ. Ն. Բիւզանդացին թարգմանել է «հողապայ»: Վերջին բառն ամենուրեք չէ համապատասխանում ГНОМЪ բառին, ուստի և ես այսպիսի բառեր չէի կարող ընդօրինակել վերև յիշուած հեղինակից: Ամեն մի բառի գէ՛մ անպատճառ մի հայերէն բառ դնելը ունի և այն վնասը, որ գրանով բառարանագիրը թարգմանիչներին ոչ միայն յաճախ թիրիմացութիւնների մէջ է գցում, այլ և կաշկանդում է նրանց մտքի թռչունները, նրանց առաջ քար է գցում և թոյլ չի տալիս նրանց ազատ մտածելու և հնարելու:

Պ. Ստ. Մալխասեանը այս առթիւ խօսելով, մեզ յորդորում է օրինակ ասել այս բարեխիղճ բառարանագիրներից, «ամբողջ օրեր միմեզնեան, գիշերներ լուսացնել, տասնեակ զբերելի դիմել մի բառի համար»: Ինչպէս երևում է, պ. Ստ. Մալխասեանի ամենուրեք հոգսը չէ այն խայտառակ գրութիւնը, որի մէջ այսօր գտնուում է ուսասնայ հասարակութիւնը: Ահա

կրորդ տարին է, որ աշխարհիս երեսին ծախու ոչ մի ոռու-
հայ բառարան չը կայ, ընթերցողը այրուելով-փոթոթուելով մի
գրախանութից միւսն է վազում, կրկնակի գին է առաջարկում,
բայց ամեն տեղ մերժում է ստանում: Եւտերը բառարանի
ձևը զարկեցին, յայտարարութիւններ տուին, բայց ոչ ոք այս
հասարակական աղէտին օգնութեան չը հասաւ: Եւ ահա այս
ժամին պ. Ստ. Մալխասեանը այսպիսի պահանջներ է անում:
Դարձեալ պէտք է ասենք, որ մի հեղինակ կարող է իր գործի
վրայ 14 տարի «թշուառաբիրան» աշխատանք թափել, իսկ միւ-
սը միայն 8 տարի և նոյն հետեւանքներին համակ: Հէնց սրան
պարզ ապացոյց է, պ. Նորայր Բիւզանդացու անպայման բարե-
խիղճ և լուրջ բառարանը: Բայց ինչ օգուտ, քանի որ այդ զը-
նահատելի բառարանի էջերը հայ ժողովրդի մասսայի համար
փակ են: Պ. Ն. Բիւզանդացին գրաբարամոլութիւնից կուրա-
ցած կազմել է ֆրանսերէնից գրաբար բառարան, մոռանալով
այն հանգամանքը, որ մենք ունենք աշխարհիկ լեզու, որ իր
ընայթով և ճկունութեամբ, անհամեմատ աւելի համապատաս-
խանում է ֆրանսերէնին, քան մեռած գրաբարը: Այն ինչ «վիա-
յութիւններ» են, որ պ. Ն. Բիւզանդացին տաժանելի աշխա-
տանք թափելով գրաբար ձեռագիրներից և դասական մատենա-
գիրներից քաղել և լցրել է իր բառարանը: Այդ քաղուածքները
չառ անգամ բալաստ են բառարանի համար: Աւելացրէք սրան
այդ բառարանի անմատչելի գինը և կը տեսնէք, որ պ. Նորայր
Բիւզանդացու բառարանից հայ ընթերցողների 99⁰/₀-ը ոչ մի
օգուտ չունի:»

Պ. Ստ. Մալխասեանի պահանջը, թէ մենք մեր բառարա-
նում պէտք է բացատրէինք կենդանարանական, բուսաբանա-
կան, հանքաբանական և քիմիական բառերը (նրանց ռզլիաւոր
յատկութիւնները—այսինքն՝ գիտական դասաւորութիւնը, նկա-
րագրութիւնը, ինչ բանի գործածուելը և այլն)—պահանջում է
պ. Ստ. Մալխասեանը) մեր ծրագրից դուրս է: Եթէ այդ անէ-
ինք, մեր բառարանին կ'աւելանար 100—150 երես, որով և գինը
պիտի սահպուած բարձրացնէինք (պ. Ստ. Մալխասեանը խոս-
տովանում է, որ մեր նշանակած գինը թանկ չէ): Բացի սրա-
նից կան կենդանիներ, բոյսեր և հանքեր, որոնց պատկերները
անհրաժեշտ պիտի գնէինք նրանց նկարագրութեան տակ, ըն-
թերցողներին լաւ հասկացողութիւն տալու համար, որովհետեւ
այլապէս նրանց ամենաճիշտ նկարագրութիւնից էլ ընթերցող-
ները բան չէին հասկանալ:

Аблакагъ բառը Воскресенье III, 9 օրամիկ գիւզացին
գործ է անել ինտէլիգէնտ փաստաբանի համար, հետեւաբար

սխալ չէ մեր համառօտութիւնը: Թարգմանական բառերի «կու-
տակութիւնը» երբեմն անհրաժեշտ է լինում բառի նշանակու-
թեան երանգները (nuance) ըստ պատկանելոյն անվթար բա-
ցատրելու: Ճիշտ է պ. Ստ. Մալխասեանի նկատողութիւնը, թէ
вѣроломѣе բառի դէմ հաւատադրուծ բառն աւելորդ է:

Վերջացնում եմ ասելիքս, աւելացնելով, որ ես շատ լաւ
գիտեմ, թէ կատարելութիւնը նաեւ բառարան կազմելու գոր-
ծում անհասանելի իդէալ է. ես հաւատացած եմ որ քննադա-
տութիւնը կարող է յայտնի չափով մօտեցնել մեզ այդ իդէա-
լին, եթէ միայն քննադատութիւնը աւելի բազմակողմանի և
անբծախնդիր ոգով տոգորուած լինի: Ինչ վերաբերում է «մըր-
ցութեան»... ասպարէզը բաց է:

Յ. ԴԱՂԲԱՇԵԱՆ

Քիֆլիս, 15-ն հոկտ. 1902 թ.

2013

1795

« Ազգային գրադարան »

NL0061764

